

RADOSLAV KATIČIĆ

JAGIĆ I NAŠE FILOLOŠKO OBZORJE

Prošloga kolovoza navršilo se šezdeset godina od smrti Vatroslava Jagića. Tih šest desetljeća pomaknulo je njegov život i njegovo djelo na razdaljinu iz koje se pokazuju, i sve više će nam se pokazivati, u novu svjetlu i s novih strana. Onih koji su u sebi nosili dojam njegove žive riječi nema više među nama. Tako je i uspomena na živa Jagića već sasvim izbljedjela. Raspala se mreža osobnih naklonosti i zamjerkâ koju život isplete i oko neprijeporno najzaslužnijih. I zato Jagić tek danas pripada sasvim povijesti. A u njoj, kao sve doista veliko, prerasta mjeru onoga što je čuvala sama uspomena.

Odatle se postavlja zadatak da se prikupe, prirede i objave sva vrela o njegovu životu i radu. Naš Razred je već započeo taj posao, nikada ga nije prekidao, a upravo danas će predstaviti nov svezak Jagićeve korespondencije, koju izdaje i komentira akademik Josip Hamm. Uz taj temeljan rad započet je i drugi, ne manje temeljit, na proučavanju Jagićeva djela s raznih gledišta koja se danas pokazuju kao naročito zanimljiva. Tomu je Institut za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu prije godinu dana posvetio čitav jedan skup po zamisli i u organizaciji akademika Ive Frangeša. Kad izađe zbornik s tim priložima, a nadamo se da će to biti skoro, pokazat će se koliko je već pri tom prvom koraku Jagić u povijesnoj perspektivi postao nov i nanovo znatan.

Ova svečana sjednica nije prigoda o kojoj će se iznositi novi rezultati istraživanja o Jagićevu životu i radu, niti će se s novih gledišta rasuđivati o njegovim djelima. To treba prepustiti radnim skupovima i njihovim publikacijama. Ovdje će biti umjesto da ga se sjetimo ne samo kao velikoga filologa koji je ostavio monumentalan opus, nego još posebno kao člana utemeljitelja ove Akademije i našega Razreda. I kako članovi smrću ne prestaju

biti članovi Akademije i njezinih Razreda, nego se i dalje vode u njezinu Ljetopisu, tako je i Jagić svaki put kad se sastanemo na neki poseban način prisutan jer kao pokojni član pripada našem krugu. I ova svečana sjednica našega Razreda ne može se odviti drukčije nego u znaku te njegove prisutnosti.

Kada se 1866. osnivala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, našao se Vatroslav Jagić, kojemu je tada bilo tek dvadesetiosam godina, sasvim naravno među njezinim pravim članovima. Bila mu je namijenjena i služba glavnoga tajnika, ali je onda povjerena Đuri Daničiću jer su osnivači i njega htjeli dobiti za novu ustanovu, povjerili mu velike zadatke i postigli tako osobito blisku vezu hrvatske sa srpskom znanosti. Vidi se da je Jagić već tada, kao još razmjerno vrlo mlad čovjek, bio izbio na sam vrh hrvatske filologije te se novoosnovana Akademija nije mogla zamisliti ne samo bez njega u članstvu, nego niti bez njega u užem krugu organizatora svojega rada. Ne možemo da se ne zapitamo čime je to on već tada postigao takav položaj.

Odgovor na to pitanje nije teško dati. U Jagiću se bilo steklo više toga što ga je u ono doba činilo, bez obzira na mladost, sasvim iznimnom osobom u hrvatskoj filologiji. Imao je izvrsnu izobrazbu na Zagrebačkoj gimnaziji, koja, to ne valja zaboraviti, za godina apsolutizma nije osjetila samo njegove nemile strane nego je u smislu tadašnje prosvjetne politike izgrađena kao izvrsno učilište koje je trebalo da sprema valjan podmladak za državnu službu i njezine sve veće zahtjeve. Poslije je na Sveučilištu u Beču stekao dobru i temeljitu spremu iz klasične filologije, iz filološke struke dakle koja je u ono doba bila već potpuno izgrađena, imala bogate rezultate i razvijenu metodologiju, kojoj su vrijednosti bile čvrste i istraživački postupci staloženi. U tom ozračju stjecala se valjana izobrazba i polagali čvrsti temelji. Jagić je zato bio doista školovan. On nije hitao prema novim obzorjima, nije izgarao od nastojanja da zahvati u nova područja, nije ga rodoljubivi zanos dovodio do toga da već živi u kulama u zraku i prije nego je počeo kopati temelje pravim zgradama, nego je mirno i polako stjecao ona temeljna znanja koja je onda najbolje mogao stjecati. To ga je odvojilo od svakog dilantizma. Još sasvim mlad bio je već profesionalac.

Njegova je narav bila, međutim, takva da uza sav discipliniran rad i nepopustljivo učenje nije imao mira da ostane u zacrtanom krugu. Intelektualna znatiželja i emocionalnost tjerali su ga da ga prekorači. Neodoljivo ga je privlačila slavistika, koja se na Bečkom sveučilištu predavala tek od nekog vremena. To ga je odvelo Miklošiću i učinilo ga njegovim vjernim slušačem. Miklošić je na mlado i čvrsto deblo Jagićeve klasične filologije nakalemio slavensku. I kada se 1860. mladi profesor vratio na gimnaziju s čijih je klupa bio tek pred koju godinu otišao na više nauke, donio je u hrvatsku sredinu naobrazbu koja je u njoj bila osobito potrebna. Imao je solidnu i sasvim suvremenu spremu da se uhvati u koštac s filološkim pitanjima koja su je tada najviše zanimala.

A baš 1860. osjetio se poslije pada apsolutizma nov polet intelektualnoga života. Krenulo se naprijed u povijesnim i filološkim disciplinama, a Jagić se tu sasvim naravno našao na čelu. I nije se tamo našao samo po autoritetu naobrazbe i zbog sigurne ruke pravoga profesionalca. Čim je počeo pisati, on je pokazao da umije promatrati pitanja svoje sredine, svojega jezika i svoje književnosti u širem kontekstu, postaviti ih na temelju valjanih pretpostavaka koje omogućuju da se odgovori na njih ili bar to da se razumiju bolje nego prije. Ako se samo baci pogled na Jagićevu ranu bibliografiju, pokazuje se to posve bjelodano: I dopisi o pravopisnim pitanjima, i prikazi Kurelčevih spisa, i gramatička rasprava o deklinaciji imenica, i temeljito bavljanje staroslavenskim tekstovima, i sintetički prikaz južnoslavenskih jezika i književnosti za češku znanstvenu enciklopediju, sve to govori opet i opet o jednom: kako se u posve novu svjetlu pokazuje vlastito i domaće kad se umije postaviti u pravi kontekst i kada to prikazuje i tumači netko tko se dobro snalazi i u širim predjelima.

I tako je mladi Jagić, sav zaokupljen filološkim pitanjima svoje sredine, zapravo već onaj svjetski Jagić, onaj enciklopedist discipline u koju je ugradio sav svoj život. I upravo u tom dubokom jedinstvu najoprečnijih razdoblja Jagićeva rada pokazuje se nešto osobito znatno: Našoj filologiji potrebno je prije svega da svoja pitanja stavlja u sklopu onih širih cjelina kojima

naš jezik i naša književnost pripadaju. Tek tada je moguće doista prodrijeti do žive baštine naše jezične izražajnosti.

Jagiću se to pokazalo čim je kao mladi profesor Zagrebačke gimnazije počeo pisati o najvažnijim pitanjima hrvatske filologije. Tadašnja njegova "književna radnja", kako je on govorio, upravo zato što se temeljito bavila hrvatskim pitanjima koja su u to doba najviše zaokupljala sredinu vodila ga je u daljinu, tamo odakle se jednim pogledom mogla obuhvatiti cjelina. Simpatična je ironija s kojom se u podmaklim godinama sjećao sebe mlada kako je teškim indoeuropeističkim aparatom rješavao razmjerno beznačajna pravopisna pitanja. I jest tamo bilo nešto i mladičkoga razmetanja. No ne smijemo stoga zaključiti da je baš u svemu starost bila mudrija od mladosti. Jer ako Jagić vjerojatno i jest preteškim topovima pucao po ahavcima, opet je vrlo ispravno shvatio da u pravopisnim pitanjima nije moguće doći do valjano utemeljena stava ako se prvo ne raščiste relevantna jezična pitanja, a tu je, uz opis stanja u raznim narječjima i u spomenicima jezične prošlosti, etimologija važna orijentacija. Ona pak nužno vodi u indoeuropeistiku, osobito u doba kada je poredbena slavistika bila tek na početku, a i sama se indoeuropeistika još uvelike izgrađivala, pa je autor i samomu sebi i svojim čitateljima morao dosta opširno objašnjavati kako stvari zapravo stoje. Komparatističko topništvo mladoga Jagića i nije tako groteskno kako se može učiniti iz perspektive drugoga životnoga doba, kada je razvoj i indoeuropeistike i poredbene slavistike bio već dosegao nov stupanj. Mladi je Jagić osjećao da je ta cjelina potrebna da bi se moglo valjano raspravljati o pitanjima hrvatske pravopisne norme, a kako ta cjelina još nije bila ni dovoljno obrađena niti priručno prikazana, sam je tomu pridonio onoliko koliko je tada mogao i koliko mu se činilo da je nužno potrebno. Nije nikakvo čudo da ga je to tu i tamo povuklo dalje nego je u danoj prilici bilo sasvim umjesno.

Isto je tako bilo i s prikazom imenske deklinacije u hrvatskom ili srpskom jeziku. I tu je, već s obzirom na narav vrela iz kojih se mogao razabrati povijesni razvoj, bilo potrebno uključiti u razmatranje i staroslavenski jezik, a nužno je bilo obazirati se i na indoevropske podatke. Iz takva je pristupa logično proizašla i gramatika hrvatskoga jezika zasnovana na staroslaven-

skom i čitanka s primjerima starohrvatskoga jezika iz glagoljskih i ćirilskih književnih starina. Dotle je već na prvom koraku dovelo Jagićevo nastojanje da zadovolji najpreče filološke potrebe hrvatske sredine i njezinoga školstva. Njegov visok znanstveni uzlet bio je zapravo sasvim pragmatičan.

Nije bilo drugačije ni s proučavanjem književnosti. I tu se nije ništa moglo jasno razabrati ako se prvo ne razmrse pitanja oko najstarijih početaka slavenske pismenosti jer se i u Hrvata i u Srba razvila odatle u neprekinutoj tradiciji. "Tisućnica" slavenskih učitelja Ćirila i Metodija dala je Jagiću poticaj i priliku da zahvati do samoga temelja, do teškoga i zapletenog filološkog pitanja o najstarijem slavenskom prijevodu evanđelja. Daljnji korak na istom putu bila je studija o jeziku i pismu Assemanijeva evanđelistara kojom je popraćeno zagrebačko izdanje toga spomenika. Jagić je dobro shvatio da je bez takvih istraživanja nemoguće ozbiljno pristupiti domaćoj književnoj baštini. I tu ga je prioritetna potreba vlastite sredine vodila do samih temelja filologije slavenskog srednjovjekovlja. A ta su pitanja tada bila tek načeta i on im se morao posvetiti sasvim istraživački da bi na temelju vlastita priloga, koji već sam po sebi predstavlja životno djelo, stekao jasne predodžbe i mogao valjano rasuđivati o svim književnim razvojima koji polaze od ćirilometodskih izvorišta. I već je to prvo sređivanje i raščišćivanje temeljnih slavističkih pitanja omogućilo da nastane jedan od najviših domaćih književnopovijesnih dometa, Jagićeva Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga, koje smo vrijednost tek sada opet u stanju ocijeniti jer razabiremo da je u mnogome ostala nenadmašena.

Narodno pjesništvo bilo je također nezaobilazna tema hrvatske filologije ranih šezdesetih godina prošloga stoljeća. Mladi se Jagić, dakako, pozabavio i njom, pa je i tu našao onaj široki komparativni okvir u kojem se jedino o tome dalo raspravljati na visini onoga vremena. U Evropi su se baš tada istraživanja bila razbukovala, pa je taj predmet doveo Jagića sve do Indije, a njegova književna povijest time je bitno obogaćena jer se u njoj, na razini što je tada bila najviša moguća, postavlja pitanje uzajamnih veza pisane i usmene književnosti i daju na tom

području čak i neki početni rezultati. Nešto što bi tomu bilo usporedivo javlja se opet tek u naše dane.

Primjeri koji su ovdje upravo razmotreni ilustriraju opravdanost ove temeljne misli da se Jagićeva cjelovita i enciklopedijska vizija slavistike začela i počela ostvarivati već onda kada je on u novom zamahu kulturnoga života bio sav zaokupljen zadacima što su se neposredno i pragmatički stavljale pred hrvatsku filologiju. Nema dakle nikakve bitne opreke između mladog profesora Zagrebačke gimnazije, člana utemeljitelja Jugoslavenske akademije, i zreloga učenjaka svjetskoga glasa što neprijepornim autoritetom u Berlinu, Petrogradu i Beču svojom cjelovitom vizijom utemeljuje slavensku filologiju kao svestrano izgrađenu i na sve strane otvorenu gigantsku disciplinu.

Jagić je bio čovjek malih koraka, onaj koji stiže daleko. Životni put ga je poslije sitnoga sukoba u uskim prilikama poveo u široki svijet i omogućio mu da upravo to do čega je došao radeći još samo za svoj narod razvije do skrajnjih mogućnosti izdašnoga radnoga vijeka. To ga je dovelo u daljinu ne samo zemljopisnu i kulturnu nego i u predmetu istraživanja u kojem se težište osjetljivo pomaknulo od hrvatskih pitanja na slavensku cjelinu i na sve ono što je u njoj bilo od prvorazredne važnosti. Nikada se nije otuđio od svojega podrijetla, dao je hrvatskoj filologiji još mnogo dragocjenih priloga, ali ona poslije više nije stajala u središtu njegove znanstvene zaokupljenosti i nije joj više mogao poklanjati toliko istančane osjetljivosti kao na početku svojega znanstvenog rada. Mogao se tako stvoriti dojam da je Jagić u zrelosti donekle opravdao svoje početke. To važnije je istaknuti da je on u svim razdobljima svojega rada što se temeljnoga filološkoga stava tiče ostao isti.

I ako mi danas kao Razred za filologiju Jagićeve akademije - bio je on član mnogih, ali samo je našoj bio član osnivač - razmišljamo o tome kamo nas upućuje njegovo djelo i kako nas može nadahnuti za rad na zadacima što stoje pred nama, onda nam baš ta usmjerenost što jednako određuje njegovo stvaranje u svim životnim razdobljima osobito jasno pokazuje put. U Jagićevo doba slavistika je bila najnužniji okvir da se pitanja hrvatske filologije valjano postavljaju i plodno rješavaju. On je to uvidio i

dao se na posao da izgradi slavensku filologiju prema zahtjevima i mogućnostima svojega vremena: U to je uložio sav svoj radni život i bilo mu je dano da taj posao s pretpostavaka s kojih je pošao i privede kraju. O nadmoći njegova rasuđivanja svjedoči činjenica da je i sam to osjetio. U Spomenima je zapisao: "Među početkom mojega delovanja u Beču i krajem moje aktivnosti (1886-1908) mogao sam zapaziti neku razliku u pogledima mladeži na slavensku nauku. Dok su reprezentanti starijih pokolenja, počevši od Dobrovškoga do Miklošića i njegovih učenika, među kojima nije moje mesto poslednje, gledali da svedu slavistiku u jednu organizovanu celinu, čijim centrom bijaše stara crkvena slavensština sa celim kompleksom pitanja svezanih sa njenom pojavom, sve ostalo smatralo se predmetom nižega reda, počela je jošte potkraj devetnaestog stoleća preotimati prvenstvo specijalna filologija modernih jezika i literatura kao ruska, poljska, češka, srpsko-hrvatska i t.d., a nekašnji centralni predmet bio je potiskivan na zadnji plan. Jedinstvo slavistike bilo je rasklimano evolucijom nauke i porastom interesa za posebne jezike i literature."

Posljednja rečenica jasno izriče spoznaju da promjena u interesima i shvaćanju predmeta nije ni slučajna ni proizvoljna. Ona je posljedica napretka u znanju i spoznaji i nije nego nastavak započeta puta. Za filologije svih slavenskih naroda bila je potrebna cjelovito utemeljena slavistika da riješi ona nezaobilazna pitanja koja su im svima zajednička. Kada se takva slavistika upravo Jagićevom zaslugom uvjerljivo izgradila, obratilo se, sada u tom nužnom okviru, zanimanje istraživača opet pojedinim slavenskim jezicima, književnostima i kulturama jer upravo to i jest zbilja s kojom smo neposredno suočeni.

Tako smo i mi danas pozornost i snage usredotočili na hrvatskoj filologiji jer znamo da ni tako nećemo stići do svih zadaća koje se postavljaju pred nas. A one se steru široko: od dijalektologije preko opisne lingvistike do kontrastivne, od povijesti jezika preko historijske gramatike do sociolingvistike, od povijesti književnosti preko njezine teorije do književne komparatistike, od epigrafike preko paleografije do usmene književnosti, sve je to područje kojemu se naša filologija mora pokazati doraslom. A bit će to samo ako bude išla putom koji je pokazao Jagić.

To znači, dakako, i to da nikada ne valja pustiti iz vida cjelovit slavistički okvir i orijentaciju prema temeljnim njegovim predmetima: poredbenoj slavenskoj lingvistici i crkvenoslavenskoj književnosti i osobito njezinim starim počecima. Na tim se područjima od Jagićevih vremena došlo u svijetu, i još uvijek dolazi, do znatnih novih rezultata, i njih naša filologija treba da uvodi u svoja razmatranja, pa i sama da im pridonosi svojim radom, kako je to osobito učinio Stjepan Ivšić, jer je taj kontekst danas jednako nuždan kako je bio iza Jagićeve mladosti. No to nije sve što nas danas uči njegovo djelo, i da činimo samo to, ne bismo ostali na njegovoj visini. Postoje i druge cjeline, drugi konteksti u koje treba uvrštavati pitanja naše filologije. Znao je to i Jagić, no s pravom je ocijenio da upravo slavistika u njegovu radu treba da ima prvenstvo. No zato ju je zamislio tako široko da je već sama po sebi zahvaćala razne komplekse. Kada je sigurnom rukom odabrao osobito vrijedno djelo o državi Hasana Kafije Pruščaka, napisano u 17. stoljeću prvo arapski, pa onda turski, da ga u njemačkom prijevodu objavi u Archivu, objasnio je u uredničkoj bilješci da je i ta književnost predmet slavistike i njegova časopisa jer izražava duhovni svijet jednoga slavenskog naroda.

Tako shvaćena slavistika danas nam je preduvjet svakom filološkom napretku. Jezik nam je slavenski, ali ne živi samo od onoga što se u njemu čuva od praslavenskoga nego je obilježen i bitnim neslavenskim kontaktima u svojoj prošlosti. Iz toga je Petar Skok velebno povukao konzekvencije. Ali smo u tome ipak još na početku.

I književni naš život je, barem u svojoj glavnoj struji, do početka 19. stoljeća dvojezičan: hrvatski i latinski. Iz toga bi također trebalo energično povlačiti konzekvencije, a istraživati treba još talijansko i njemačko pisanje. A i pojmovi kao renesansa i barok, što nisu baš slavističke kulturnopovijesne kategorije, nama su neophodni okviri, nužni konteksti, ne manje neophodni i nužni nego je u doba Jagićeve mladosti bila slavistika. Te kontekste treba stoga proučavati u njihovim evropskim dimenzijama, uspostavljati njihovu cjelinu da bi se u njih moglo uvrštavati naše, onako kako je činio Jagić.

Gledajući oko sebe, vidimo da se sve to danas već i radi, da su se poslenici već uhvatili u koštac s takvim pitanjima i da sve više prevladava svijest da upravo tako valja raditi. Krenuli smo već na put i treba znati da nam Jagić svojim djelom pokazuje pravac. Po tome on i jest prisutan u našem krugu kao pokojni član, prisutan i u našem radu kao učitelj kojemu nauk nije zastario. Tek ako smo toga svjesni, neće biti prazna jeka glasa kad uskliknemo

Slava Vatroslavu Jagiću!